

DE
NATIONALE
OPERA

LOHENGRIN

RICHARD WAGNER

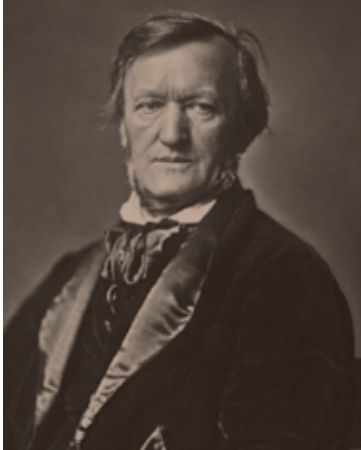

NATIONALE OPERA & BALLET

LOHENGRIN

RICHARD WAGNER

Richard Wagner

Voorstellingen

11, 14, 17, 20, 23, 26* en 30 november 2023

2* december 2023

18:30/13:30* uur

Locatie

Nationale Opera & Ballet

Duur

4 uur en 15 minuten, inclusief twee pauzes

Deze voorstelling wordt gezongen in het Duits en in het Nederlands en Engels boventiteld.

Richard Wagner (1813-1883)

Nieuwe productie

LOHENGRIN

Romantische opera in drie bedrijven

Libretto

Richard Wagner

Wereldpremière

28 augustus 1850

Großherzogliches Hoftheater,
Weimar

Muzikale leiding

Lorenzo Viotti

Regie

Christof Loy

Co-regie

Georg Zlabinger

Decor

Philipp Fürhofer

Kostuums

Barbara Drosihn

Licht

Cor van den Brink

Video

Ruth Stofer

Choreografie

Klevis Elmazaj

Dramaturgie

Niels Nuijten

Heinrich der Vogler

Anthony Robin Schneider

Lohengrin

Daniel Behle

Elsa von Brabant

Malin Byström

Friedrich von Telramund

Thomas Johannes Mayer

Ortrud

Martina Serafin

Der Heerrufer des Königs

Björn Bürger

Vier Brabantische Edle

Christiaan Peters

François Soons

Harry Teeuwen

Jeroen de Vaal

Edelknaben

Taylor Burgess

Vida Matičič Malnaršič

Elsa Barthas

Yvonne Kok

Nederlands Philharmonisch Orkest

Koor van De Nationale Opera

Koordinator

Edward Ananian-Cooper

Malin Byström (Elsa) in repetitie

INHOUD | CONTENT

- 6 **In het kort**
- 9 **Het verhaal**
- 10 **Tijdslijn: *Lohengrin* in jaartallen**
- 17 **In gesprek met regisseur Christof Loy**
- 23 **In gesprek met kunstenaar en decorontwerper
Philipp Fürhofer**
- 28 **Wagners laatste romantische opera**
- 33 **'Blauwzilveren schoonheid'**
**Over de compositie en muzikale vernieuwingen
in *Lohengrin***
- 37 **Richard Wagner over *Lohengrin***
- 42 ***Lohengrin* als uiting van Wagners wereldbeeld**
- 44 **Biografieën artistiek team**
- 47 **Biografieën zangers**
- 49 **Productieteam**

- ENGLISH
- 56 **In a nutshell**
- 59 **The story**

- 62 **Colofon**

To read the contents of this programme
book in English, scan the QR code

IN HET KORT

Richard Wagner

WAGNER: COMONIST ÉN LIBRETTIST

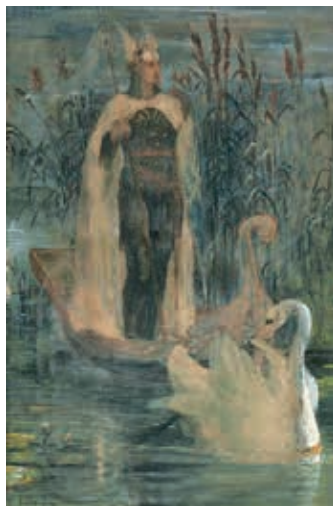
Het libretto van *Lohengrin* (1850) is door de componist zelf geschreven, en is gebaseerd op verschillende verhalen rondom de mythische graalridder Lohengrin. Die verhalen vinden hun oorsprong in het middeleeuwse epos *Parzival* van Wolfram von Eschenbach. Later zou Wagner met *Parsifal* (1882), zijn opera over Lohengrins vader, nog eens uit deze verhaalstof putten.

- Lees meer over het ontstaan van *Lohengrin* op p. 10

WAGNERS LAATSTE 'OPERA'

Na *Lohengrin* neemt de componist afscheid van het begrip 'opera' als aanduiding voor zijn composities. Voortaan worden de muziek en het verhaal niet meer opgedeeld in recitatieven en aria's, maar is het hele werk in een grote lijn doorgecomponeed. In *Lohengrin* is de stap naar deze nieuwe vorm al duidelijk merkbaar.

- Lees meer over de muziek van *Lohengrin* op p. 33

Lohengrin, door Walter Crane (1895)

Christof Loy

REGIE CHRISTOF LOY

Na Wagners *Tannhäuser* keert regisseur Christof Loy voor zijn tweede Wagnerregie terug naar De Nationale Opera. Als regisseur stelt hij opnieuw de personages en hun belevingswereld centraal. Het decor van deze productie is van de hand van de Duitse kunstenaar en ontwerper Philipp Fürhofer. Kenmerkend voor zijn werk is het gebruik van spiegelfolie, schilderelementen en lichteffecten.

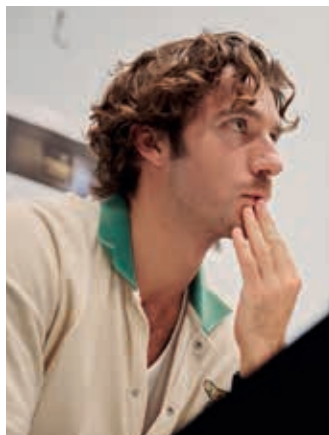
- ▶ Lees meer over de lezing van Christof Loy in het interview op p. 17
- ▶ Lees het interview met decorontwerper Philipp Fürhofer op p. 23

GROTE KOOROPERA

Het koor staat centraal in dit werk. Bijna honderd zangers staan op het toneel en vertegenwoordigen het volk, opgedeeld in Brabanders, Saksen en Thüringers. Er dreigt een oorlog en het tragische liefdesverhaal en het machtsspel tussen de hoofdpersonages is niet zonder consequenties voor het volk: de uitkomst ervan zal uiteindelijk hun lot beslissen.

DE PREMIÈRE

Wagner was niet aanwezig bij de première van *Lohengrin*. Zijn invloedrijke rol tijdens de revolutie in Dresden in 1848 bezorgde hem een arrestatiebevel, waarop hij stad en land moest ontvluchten. Zijn goede vriend (en latere schoonvader) Franz Liszt dirigeerde de première, in Weimar in 1850, en hield de componist nauwgezet op de hoogte. Toen Wagner uiteindelijk zelf een uitvoering van *Lohengrin* bijwoonde in 1861, merkte hij op dat hij waarschijnlijk de allerlaatste Duitser was, die deze opera nog niet gezien had.

Lorenzo Viotti

VIOTTI'S EERSTE WAGNER

Lorenzo Viotti, chef-dirigent van De Nationale Opera en het Nederlands Philharmonisch Orkest, werd al meermaals gevraagd om Wagneropera's te dirigeren. Nu is het eindelijk zo ver: Viotti's langverwachte eerste Wagner zal in Amsterdam te horen zijn, waar hij met zijn eigen orkest zijn interpretatie tot in de kleinste details kan fijnslijpen.

Thomas Johannes Mayer (Telramund) in repetitie

HET VERHAAL

Koning Heinrich komt naar Brabant om een leger te verzamelen in de strijd tegen een naderende vijand aan de oostgrens van het rijk. Hij treft daar echter een gespannen situatie aan. Friedrich, graaf van Telramund, beschuldigt Elsa van Brabant van de moord op haar broer Gottfried, de rechtmatige opvolger van de overleden hertog. Bovendien eist hij, met het oog op deze verdachte situatie, de macht voor zichzelf op. Koning Heinrich besluit dat dit geschil in een tweegevecht beslecht moet worden. Telramund zal het op moeten nemen tegen een ridder die Elsa wil verdedigen. Dan verschijnt een wonderbaarlijke gestalte op een zwaan, een ridder die Elsa al in haar dromen zag. Hij is bereid voor Elsa te vechten en ook met haar te trouwen, onder één voorwaarde: ze mag hem nooit naar zijn naam en afkomst vragen. Elsa stemt in en de onbekende ridder verslaat Telramund.

Telramund en zijn vrouw Ortrud zinnen op wraak na dit vernederende voorval. Ortrud probeert het vertrouwen van Elsa te winnen en zaait twijfel over de intenties van haar nieuwe verloofde. Op weg naar de trouwceremonie zoeken Ortrud en Telramund de

confrontatie op. Ze beschuldigen de ridder publiekelijk van tovenarij en Telramund eist dat hij zijn identiteit onthult. De ridder vraagt uiteindelijk aan Elsa of zij nog steeds achter haar belofte staat hem niet naar zijn naam te vragen. Elsa is in twijfel gebracht, maar bevestigt uiteindelijk toch haar vertrouwen in hem en het huwelijk wordt voltrokken.

Wanneer het pasgetrouwde paar alleen is, kan Elsa zich toch niet bedwingen en stelt de fatale vraag. Precies op dat moment valt Telramund gewapend binnen. De ridder rekt snel met hem af, en besluit zijn identiteit ten overstaan van de koning en het volk te onthullen. Hij maakt zich bekend als de graalridder Lohengrin, zoon van Parsifal. Na deze onthulling zit er niets anders op dan terug te keren naar het heilige rijk van zijn vader. Bij zijn vertrek transformeert de zwaan waarop hij gearriveerd is in een jongeman. Het is Elsa's broer Gottfried, de nieuwe hertog van Brabant. Lohengrin verdwijnt langzaam uit het zicht en Elsa stort ter aarde.

TIJDLIJN

LOHENGRIN IN JAARTALLEN

919-936

De regeringsperiode van koning Heinrich I van het Oost-Frankische Rijk, die vanwege zijn liefde voor de jacht de bijnaam 'Der Vogler' kreeg. Hij wordt beschouwd als de eerste koning van een middeleeuwse Duitse staat, die hij met zijn groots opgezette oorlogen en veldtochten uitbreidde.

Parzival-epos

CIRCA 1200

Rond 1200 ontstaat Wolfram von Eschenbachs *Parzival*-epos, een reeks boeken

over de graalridder Parzival, afgeleid van de verhalen rond Percevel, een van de graalridders van de mythische Koning Arthur. In een van de laatste boeken in de reeks komt ook het verhaal van Parzivals zoon Loherangrin aan bod.

1813

Richard Wagner wordt op 22 mei geboren in Leipzig. Zijn vader overlijdt zes maanden na zijn geboorte en zijn moeder hertrouwt met de Duitse acteur en toneelschrijver Ludwig Geyer. Deze bracht Wagner voor het eerst in aanraking met het theater. Op negenjarige leeftijd zag Wagner Carl Maria von Webers *Der Freischütz*. Dit was de aanzet tot zijn liefde voor muziek en opera.

1841

Wagner leest het boek *Über den Krieg von Wartburg* van auteur Christian Theodor Ludwig Lucas uit 1838. Het boek doet een poging Duitse middeleeuwse sagen historisch te duiden. Het boek zal de inspiratie vormen voor twee van zijn werken: *Tannhäuser* en *Lohengrin*.

Jonge Richard Wagner

1842

Wagner wordt dirigent bij de Hofkapelle en de Hofoper in Dresden. Zijn *Der fliegende Holländer* en *Tannhäuser* zullen hier in première gaan.

1845

Direct na de première van *Tannhäuser* op 19 oktober, begint Wagner aan het libretto voor *Lohengrin*. Vlak hierna begint hij met componeren. Een half jaar later, in mei 1846, is er een eerste globale versie van de partituur.

1848

Wagner voltooit de partituur van *Lohengrin* op 28 april. Ter gelegenheid van het driehonderdjarig bestaan van de Hofkapelle Dresden dirigeert hij een concertante uitvoering van het slot van het eerste bedrijf. Een volledige uitvoering staat een jaar later op de planning.

1849

De geplande première van *Lohengrin* wordt geschrapt vanwege Wagners betrokkenheid bij de Mei-opstand in Dresden. De Mei-opstand was nauw verbonden met een streven naar Duitse eenwording, waar Wagner een groot voorstander van was. Hij zag in Koning Heinrich der Vogler wat dat betreft een groot voorbeeld. De revolutie mislukte en op 9 mei vluchtte Wagner uit Dresden en vond onderdak in Zwitserland.

Franz Liszt

1850

Lohengrin gaat op 28 augustus in première in Weimar onder leiding van Franz Liszt. Vanwege een arrestatiebevel kan Wagner zelf niet aanwezig zijn. In aanloop naar de uitvoeringen onderhoudt hij een bevlogen correspondentie met Liszt waarin hij muzikale en scenische aanwijzingen geeft.

1853-1860

Wagner dirigeert fragmenten uit *Lohengrin* op verschillende concerttours door heel Europa. In juli 1860 krijgt Wagner gedeeltelijke amnestie vanuit Duitsland; hij mag het land weer betreden, met uitzondering van het grondgebied van zijn vroegere werkgever, het koninkrijk Saksen.

1861

Wagner dirigeert voor het eerst een scenische uitvoering van *Lohengrin*, die plaatsvindt in Wenen. In datzelfde jaar woont de kroonprins van Beieren, de latere koning Ludwig II, een uitvoering van *Lohengrin* bij in München. Hij is diep geraakt door het werk en raakt idolaat van Wagner.

1862

Voor het eerst wordt *Lohengrin* in Nederland uitgevoerd, door de Hoogduitse Opera in Rotterdam. De eerste uitvoering in Amsterdam laat tot 1868 op zich wachten.

Muurschildering
in Slot
Neuschwanstein

1868-1886

Koning Ludwig II laat aan de voet van de alpen zijn kasteel Neuschwanstein bouwen.

Het kasteel is geïnspireerd op Wagners *Lohengrin*, en bevat zelfs enkele muurschilderingen met taferelen uit de sage.

1883

Richard Wagner overlijdt in Venetië.

1894

Lohengrin wordt voor het eerst uitgevoerd op de Bayreuther Festspiele, het festival dat Wagner bij leven oprichtte in het door hemzelf gebouwde Festspielhaus in het Zuid-Duitse stadje Bayreuth. De uitvoering wordt artistiek overzien door Wagners weduwe Cosima.

1972

In september staat *Lohengrin* voor het eerst op het programma bij De Nationale Opera. Edo de Waart is verantwoordelijk voor de muzikale leiding en de regie is in handen van Filippo Sanjust.

2019

De Duitse regisseur Christof Loy regisseert zijn eerste Wagner-opera bij De Nationale Opera, *Tannhäuser*. Loy is dan al lange tijd zeer vertrouwd met het werk van Wagner. Zijn eerste *Tannhäuser* regisseerde hij al in 1995.

2023

Met *Lohengrin* regisseert Christof Loy zijn tweede Wagner-opera voor De Nationale Opera.

Daniel Behle (Lohengrin) in repetitie

Anthony Robin Schneider, Irina Sisoyeva, Björn Bürger en Malin Byström tijdens de repetitie

Ernest van Dijk als Lohengrin, houtsnede (1893)

ONTMANTELING VAN EEN UTOPIE

In gesprek met regisseur Christof Loy

Na *Tannhäuser* (2019) keert de Duitse regisseur Christof Loy terug voor zijn tweede Wagner-regie bij De Nationale Opera. In gesprek met dramaturg Niels Nuijten deelt hij zijn gedachten over het grootse werk.

***Lohengrin* sluit goed aan bij de laatste twee producties die je voor De Nationale Opera maakte, *Tannhäuser* en *Königskinder*. Alle drie zijn het grootse romantische stukken met een sprookjesachtig verhaal.**

“Het is inderdaad een soort serie geworden van grote Duitse opera's. In vergelijking met *Königskinder* vind ik *Lohengrin* eigenlijk het sterkere sprookje. *Königskinder* speelt als het ware met sprookjesachtige elementen, maar het verhaal blijft uiteindelijk vrij concreet. Alles is rationeel uit te leggen, ik kon de handelingen in de werkelijkheid verankeren. De heks is niet echt een heks en zelfs de dood van de geliefden door het eten van betoverd brood, kan gezien worden als een bewuste vlucht uit het leven. Bij *Lohengrin* moet ik echter mee in het sprookje. Ik moet geloven in de donkere en de lichte machten die hier aan het werk zijn, en in de magie die de Graalridder met zich meebrengt, anders werkt het niet.”

In het midden van de betovering en de goede en slechte krachten die in het stuk aanwezig zijn, staat echter ook een zeer aardse werkelijkheid: die van een volk in crisis.

“De psychologie van de massa en van de individuen moet je serieus nemen, ook binnen deze sprookjescontext. De opera begint inderdaad in een crisissituatie, op meerdere vlakken. Er dreigt oorlog vanuit het oosten en de Duitse koning komt naar Brabant, om daar troepen te ronselen om de gemeenschappelijke vijand te kunnen verslaan. Het Brabantse volk is echter verwickeld in zijn eigen interne crisis. De oude hertog is gestorven en Gottfried, zijn erfgenaam, is vermist. Er gaan geruchten dat zijn zus Elsa haar broertje uit de weg heeft geruimd om zelf aan de macht te komen. Deze beschuldiging kan niet

bewezen worden en wordt vooral gevoeld door Telramund en zijn vrouw Ortrud, die uit een oude dynastie van heersers komt en de macht voor zichzelf en haar man wil opeisen. Het volk is verdeeld en de uitkomst van dit geschil zal de toekomst van Brabant bepalen. Ortrud representeert hier natuurlijk de oude goden, Wotan en zijn entourage. Zij staat voor de macht van de sterkste en daarmee een ondemocratisch systeem. Elsa daarentegen staat als Maria-achtig figuur symbool voor de nieuwe, christelijke religie en daarmee ook een verlichte manier van heersen.”

In korte tijd komen er dus twee mannen naar Brabant die met deze situatie te maken krijgen. Eerst de Duitse koning Heinrich en niet veel later natuurlijk Lohengrin.

“De koning heeft er natuurlijk belang bij dat de problemen in Brabant worden opgelost en hij besluit dat er een godsgericht moet komen, een duel tussen twee strijders waarin aangenomen wordt dat God het recht zal laten zegevieren. Hier gaat het natuurlijk ook over de rechtvaardige, christelijke God. Aangezien Elsa niet voor zichzelf kan of mag vechten in deze middeleeuwse mannencontext, moet zich een ridder melden die haar wil verdedigen. Op dit moment doen met de komst van Lohengrin het wonder en de magie hun intrede in het verhaal.”

Wat voor een figuur is Lohengrin eigenlijk voor jou?

“Wagner was in de ontstaanstijd van *Lohengrin* erg bezig met Jezus van Nazareth en had ook plannen om een opera over hem te schrijven. Het ‘mens-woorden’ van God is iets dat Wagner bezighield en dat zien we ook terug in de figuur van Lohengrin. Hij is de verlosser en daarmee ook een zeer eenzame figuur, die een groot verdriet met zich meedraagt. Het lijkt wel alsof hij zelf verlost moet worden. Pas in de repetities heb ik gemerkt dat ik Lohengrin eigenlijk als een vervloekt personage zie. Een beetje zoals in *Der fliegende Holländer*, waarin de mysterieuze kapitein maar eens in de zeven jaar voor anker gaat en steeds weer teleurgesteld wordt. Ik denk dat Lohengrin weet dat dit steeds weer zijn lot is en dat zijn aankomst in Brabant een déjà vu voor hem is. Hij wordt onthaald als een held, een redder, maar hij lijkt al te beseffen dat dit niet van lange duur zal zijn. Hij weet dat de mensheid niet in staat is tot werkelijk geloven. Zijn vraagverbod staat voor mij daarvoor: bevraag mij niet maar neem mij zoals ik ben, geloof in mij.”

Je zou ook kunnen stellen dat het niet vreemd is, dat mensen willen weten waar hun leider of geliefde vandaan komt, voordat ze hun volledige vertrouwen geven.

“Ik heb het altijd verschrikkelijk gevonden, wat Lohengrin van Elsa verlangt, maar tegenwoordig voel ik dat anders en lees ik deze situatie op een andere manier. De kracht van het verhaal schuilt juist in de vraag naar vertrouwen. Zou het niet mooi zijn als we er in het leven vanuit zouden kunnen gaan dat we het beste met elkaar voorhebben, dat we onze kinderlijke naïviteit niet hoeven te verliezen en elkaar in de basis vertrouwen? Ik begrijp natuurlijk dat dit een utopie is en ik zie *Lohengrin* dan ook als een grote ontmanteling daarvan. Het brandpunt van deze vertrouwenskwesie is natuurlijk Elsa, die in eerste instantie die pure naïviteit in zich draagt. Dat betekent voor mij allerminst dat zij als zwak en lichtgelovig moet worden gezien – integendeel. Elsa heeft een soort vastberaden

koppigheid, die haar door de eerste akte heen sleept. Vanaf de tweede akte wordt deze vastberadenheid echter gecorrumpeerd door Ortrud en Telramund, wat haar geloof doet wankelen en er uiteindelijk toe leidt dat zij de fatale vragen aan Lohengrin stelt. Dit vraagmoment wordt vaak geïnterpreteerd als emancipatie van Elsa, maar voor mij is het een treurig maar onafwendbaar ogenblik. Het doet me denken aan het feit dat mensen die ongelovig zijn, in geval van nood ineens gaan bidden. Ze doen een beroep op God in een benarde situatie, zoals aan het begin van deze opera, maar zo gauw het grootste gevaar geweken is ontstaat er twijfel en doet de ratio weer haar intrede. Daarom moeten Elsa en het volk uiteindelijk ook afscheid nemen van Lohengrin. Op het moment dat een god bewijs van zijn authenticiteit moet leveren, wordt hij overbodig.”

Eigenlijk geloven alle personages ergens in, maar moeten we constateren dat iedereen geloof uiteindelijk tekortschiet.

“Ja, zelfs Lohengrin wil geloven dat het dit keer misschien wel goed gaat komen, maar toch blijkt de situatie niet houdbaar. Telramund zie ik eigenlijk als een pendant van Elsa, hij is net zo goedgegelovig als zij, maar wordt beïnvloed door Ortrud. Hij wordt door het volk gezien als eerlijk en oprecht, en men heeft de neiging om hem te geloven en te volgen. Daarom wordt zijn beschuldiging, eerst aan het adres van Elsa, later aan dat van Lohengrin, ook zo serieus genomen. Hierdoor is hij op zijn beurt de perfecte pion voor Ortrud om haar plannen ten uitvoer te brengen. Zij misbruikt zijn goedgegelovigheid en geloofwaardigheid. Hij liegt niet in het stuk. Zijn tragedie is dat hij zijn vertrouwen in de verkeerde persoon heeft gesteld.”

Lohengrin markeert zo ongeveer het midden van Wagners oeuvre. Anders dan in zijn latere werken, is in deze opera de opbouw in afzonderlijke aria's, recitatieven en koorstukken nog duidelijk aanwezig. Ben je daarmee bezig bij het regisseren?

“Je voelt duidelijk de keuzes van de componist, vooral in de contrasten. Het jubelkoor waarmee de eerste akte eindigt, kan natuurlijk niet herhaald worden aan het slot van de tweede. Daar heeft Wagner dan weer gekozen voor een soort recitativisch tableau dat doet denken aan grand opéra. Ik ben me bewust van deze structuren, maar ik ben er niet actief mee bezig bij het vertellen van dit verhaal. Wat me wel interesseert, zijn juist de opvallende en ongebruikelijke momenten in de compositie. Bijvoorbeeld de constante aanwezigheid van het koor in de eerste akte, meer dan een uur. Dat ben ik nog in vrijwel geen ander stuk tegengekomen. Daarnaast is de extreme fragiliteit van de muziek, vooral in het voorspel, iets waar ik me steeds aan vasthoud. De klanken zijn als zandkorrels die langzaam door je vingers glippen. Dat beeld heb ik steeds in mijn achterhoofd tijdens dit proces, als metafoor voor het leven dat we niet vast kunnen houden. Daartegenover staan natuurlijk ook de grootse, bombastische passages. De muziek beweegt zich tussen breekbaarheid en gewelddadige versterking. Daarbij komt de verwijzing naar het metafysische steeds weer terug, bijvoorbeeld in de vele gebeden die voorbijkomen in het stuk. Ook muzikaal is dit werk één grote uitzetting met geloven.”

Christof Loy en Anthony Robin Schneider in repetitie

Decorontwerpen voor *Lohengrin* van Philipp Furh fer

VERANDERING IN STILSTAND

In gesprek met kunstenaar en decorontwerper
Philipp Fürhofer

Het decor van deze productie van *Lohengrin* is van de hand van de Duitse kunstenaar en ontwerper Philipp Fürhofer. Kenmerkend voor zijn werk is het gebruik van spiegelfolie, schilderelementen en lichteffecten. Een gesprek over zijn ontwerp voor deze opera.

Het toneelbeeld voor *Lohengrin* is groots opgezet en doet in eerste instantie denken aan een soort fabriekshal. Hoe zou jij de ruimte omschrijven?

“Het is een ambivalente ruimte, die aan de ene kant overkomt als een industriële ruimte, maar ook geïnspireerd is door sacrale architectuur zoals we die kennen van kerken en basilieken. Zo is de ruimte opgedeeld in een hoog middengedeelte, een middenschip, met aan weerszijden zijbeuken, gescheiden door een pilarenrij. Ik ben hierbij ook geïnspireerd door kerken die voor nieuwe, profane doeleinden worden gebruikt, zoals tegenwoordig vaak gebeurt, ook in Nederland. Ondanks het veranderde gebruik is er een herinnering aan spiritualiteit, aan de mogelijkheid dat er iets bovennatuurlijks kan gebeuren. Zo is het ook in *Lohengrin*. In de eerste akte zien we een volk in een grauwe, uitzichtloze situatie, hopen op een wonder.”

En dat wonder, of in ieder geval een bovennatuurlijke laag in de opera, doet zijn intrede met de komst van *Lohengrin*. Hoe ben je daarmee omgegaan?

“Langzaam transformeert de ruimte. Deze krijgt meer perspectief. Zo verandert de achterwand in een winters landschap, doet het ronde venster bovenin ineens denken aan de zon of maan, en zorgt de lichtinval door het plastic strokengordijn plotseling voor een mysterieuze sfeer. De elementen in de alledaagse, ietwat deprimerende hal, komen in een ander licht te staan en openen de ruimte voor de magische en onverklaarbare aspecten van het verhaal.”

Als beeldend kunstenaar werk je veel met verschillende lagen die door een verandering in perspectief of door gebruik van licht zichtbaar worden. Hoe vertaalt deze kwaliteit zich naar het theater?

“Bij een tentoonstelling kunnen de bezoekers mijn kunst van meerdere kanten bekijken. De lagen in een werk zijn dan vanuit verschillende standpunten goed te zien. In het theater zijn de toeschouwers aan hun plaats gebonden. Daarnaast kunnen ze niet zelf bepalen hoelang ze blijven kijken voordat ze naar het volgende object doorgaan. Ik ben me bewust van deze omstandigheden en probeer daarmee te werken in mijn toneelbeelden. Bij *Lohengrin* speel ik veel met diepte en perspectief, die aan het geheel een gelaagdheid verlenen, maar ook met transformatie. De veranderingen in het toneelbeeld komen en gaan. De schoonheid is niet vast te houden, maar is vergankelijk. Daarin zit een verbinding met Lohengrin: hij toont zich aan Elsa en het volk, maar blijft ongrijpbaar.”

In je werk komen thema's als biologie, anatomie en de natuur vaak terug. Herkende je deze onderwerpen ook in *Lohengrin*?

“De verbinding tussen deze thema's schuilt in de vergankelijkheid, de uiteindelijke confrontatie met onze eigen sterfelijkheid. Zoals Lohengrin een wonderlijke verschijning is, die het volk maar kort gegund is, zo is het ook vaak in mijn kunst. Een van mijn werken presenteert een kleurig, bloeiend natuurtablauw, maar wanneer het licht erachter plotseling uitgaat, blijft alleen een spiegelend oppervlak over en wordt de toeschouwer plotseling met zichzelf geconfronteerd. Dit contrast vinden we op een bepaalde manier ook terug in *Lohengrin*. Na de jubelende feeststemming aan het einde van de eerste akte, begint de tweede akte in een donkere, ontvullende sfeer. Ortrud en Telramund ontwaken, net als het publiek, in een grauwe realiteit.”

Naast je werk als autonome kunstenaar werk je vaker als decorontwerper. Wat interesseert je aan het werken in het theater?

“Als zelfstandig kunstenaar werk ik alleen, in het theater werk ik in een team en moet ik met vele aspecten buiten mijn vakgebied rekening houden. De afwisseling tussen deze werkwijzen inspireert me en mijn verschillende praktijken hebben elkaar door de jaren heen ook beïnvloed. Zaken als perspectief en standpunt zijn belangrijk in mijn werk. Vanwege de eerder besproken theatersetting, waarin de toeschouwer op een vaste plek zit, moet ik op zoek naar veranderingen vanuit stilstand. Het kunstwerk moet zich bewegen, niet de kijker. Daarnaast is de beleving van tijd in het theater compleet anders, die staat vast en wordt niet door de toeschouwer bepaald. Al is er bij opera natuurlijk de fijne bijkomstigheid dat deze tijd gevuld wordt met prachtige muziek.”

Wiederkehr van Philipp Fürhofer in twee verschijningsvormen: met en zonder licht

Malin Byström en Lorenzo Viotti tijdens de repetitie

WAGNERS LAATSTE ROMANTISCHE OPERA

***Lohengrin*, door Wagner gecomponeerd tussen mei 1846 en eind april 1848, is de belichaming van de 'romantische opera' en markeert zowel het hoogtepunt als het einde van dit genre.**

De romantiek in *Lohengrin* manifesteert zich niet alleen in de verwijzing naar de wereld van de middeleeuwen, maar ook en vooral in het doordringen van het bovennatuurlijke in de aardse wereld, in de confrontatie van de werkelijkheid met het wonderbaarlijke. Wagner deelt in dit werk de romantische visie dat de wereld door rationalisering de toegang heeft verloren tot alles wat buiten deze wereld ligt. *Lohengrin* is dan ook vooral een uitdrukking van het romantische verlangen naar het andere, het buitengewone, dat als het ware de als leeg en verarmd ervaren wereld zou moeten herscheppen. Maar hoezeer er ook naar het wonder wordt verlangd, is het onmiskenbaar dat Wagner sceptisch is ten aanzien van het vermogen van de mens om het wonder – of het goddelijke – daadwerkelijk te verdragen. Zijn realisme staat geen *happy end* toe.

Modern mensbeeld

Het feit dat Elsa het vraagverbod doorbreekt, onthult echter niet alleen Wagners pessimisme, maar ook zijn moderne, liberale mensbeeld. Volgens deze zienswijze is een leven met een verbod zoals Lohengrin dat aan Elsa oplegt onmogelijk. Elsa is niet in staat om de anonimiteit te dulden waarachter Lohengrin zich verschuilt. Wat Lohengrin eist met zijn verbod is absoluut vertrouwen, zoals de Holländer in *Der fliegende Holländer* van Senta vraagt. Maar dat niet alleen: de figuur van Lohengrin weerspiegelt ook in zekere zin de kunstenaar Richard Wagner, die zichzelf ziet als een goddelijk geïnspireerd genie en daaraan een aanspraak op absolute onafhankelijkheid ontleent.

Erotiek en schuld

De rode draad in Wagners werk, het conflict tussen erotiek of seksualiteit en schuld, lijkt in *Lohengrin* te zijn vervaagd, al is er toch in de tweede akte die schijnbaar raadselachtige

zin van Elsa: "Er bestaat een geluk zonder berouw", waarvan Elsa het eerste deel haast smekend herhaalt. De zin heeft ongetwijfeld betrekking op Elsa's liefdesrelatie met Lohengrin, maar het stuk maakt niet duidelijk wat er concreet bedoeld wordt. Wat wel zeker is, is dat het idee van zorgeloos geluk niet wordt gerealiseerd; het blijft een verlangen, een utopie, in overeenstemming met Wagners sceptische kijk op de wereld.

Tekst: Egon Voss

Vertaling: Laura Roling

Thomas Johannes Mayer en Martina Serafin in repetitie

König (der Herrscher)
Noch ein

(Auf das Zeichen des Heerführers richten die Trompeter sich wieder nach den vier Himmelsrichtungen.)
richt' (4) (auf die Höhe)

Heerrufen. Wer hierin Gotteskampf zu streiten kam für El- as vor

Der trug

Der

'BLAUWZILVEREN SCHOONHEID'

Over de compositie en muzikale vernieuwingen
in *Lohengrin*

In de zomer van 1845 ging Wagner met zijn echtgenote, hond en papegaai naar Marienbad voor een kuur van vijf weken. Dankzij de lectuur die hij meebracht, zou dit verblijf van grote invloed zijn op zijn latere werk. Zijn bagage bevatte de poëzie van Wolfram von Eschenbach, waaronder het *Parzival*-epos, de literatuurgeschiedenis van Georg Gottfried Gervinus met een uiteenzetting over de Meistersang en het anonieme *Lohengrin*-epos, dat de componist sterk fascineerde.

Op 3 augustus 1845 voltooide Wagner zijn prozaschets van *Lohengrin*, en het uiteindelijke manuscript van het libretto draagt als voltooiingsdatum 27 november 1845. Hoewel er in de opera nog altijd 'nummers' te onderscheiden zijn en er ook nog steeds sprake is van individuele aria's, recitatieven, koren en scènes, zorgt Wagner er in zijn opera toch voor dat deze niet langer opvallend als zodanig herkenbaar zijn. Hij probeert ze daarentegen sterk in de overkoepelende dramatische samenhang te integreren op een manier die hij later bij het componeren van *Tristan* als "de kunst van de overgang" zou bestempelen.¹ Zo beweegt Wagner zich met *Lohengrin* steeds verder richting zijn ideaal van een muziekdrama dat zich ontwikkelt vanuit de natuurlijke prosodie van gesproken taal en de intensivering daarvan in dramatische declamatie.

Systematisch compositieproces

Bij het componeren ging Wagner altijd uiterst systematisch te werk en tot en met *Parsifal*, zijn laatste opera, hield hij in wezen vast aan eenzelfde werkwijze: al tijdens het werken aan het libretto noteerde hij enkele afzonderlijke thema's. Vervolgens zette hij zijn eerste compositorische stap door de tekst op muziek te zetten in een doorlopende schets, met de zangstem en de begeleiding op twee notenbalken. Dit wordt de 'compositieschets' of het 'eerste totaalontwerp' genoemd. In mei 1846 begon Wagner met het componeren

1 Richard Wagner aan Mathilde Wesendonck, 29-10-1859

van *Lohengrin*, waarbij hij de tekst herhaaldelijk veranderde. Hij begon met Lohengrins Graalvertelling in het derde bedrijf, die oorspronkelijk uit twee strofen bestond. Voor de wereldpremière in Weimar schrapte hij de 56 maten van de tweede strofe echter weer, omdat de onthulling van de naam van Lohengrin aan het einde van de eerste strofe de eigenlijke climax vormt van de vertelling. Met een feilloos theateraal instinct vreesde Wagner dat de tweede strofe alleen maar een “verkillende indruk” zou achterlaten.²

Het ‘tweede totaalontwerp’ of de zogenaamde ‘orkestschets’ was een uitgebreide compositieschets, waarin de vocale partijen worden uitgewerkt en de orkestmuziek en het koor verkort werden genoteerd in twee systemen met vioolsleutel en bassleutel. Pas in een derde stap volgde de eigenlijke eerste partituur, met daarin de instrumentatie en de uitwerking van afzonderlijke orkestpartijen. Hierna maakte Wagner doorgaans een nette versie van de partituur, als sjabloon voor graveren en drukken.

Herinneringsmotieven

Reeds in *Lohengrin* vinden we belangrijke herinneringsmotieven die als het ware een opmaat vormen naar Wagners latere leidmotivische compositiestijl. Deze motieven hebben nog niet de grote dramatische eigenheid en de melodisch-harmonische flexibiliteit van de leidmotieven in de *Ring*, maar toch vervullen ze meer dan alleen een puur muzikale functie. In dramatisch opzicht dienen ze als semantisch signaal en klanksymbool. Daarnaast zag Wagner in zijn *Lohengrin*-partituur voor het eerst af van een metronoomaanduiding, ten gunste van een vrij tempo.

Van ouverture naar voorspel

Een andere opmerkelijke verandering is dat *Lohengrin* niet beschikt over een ‘ouverture’ – een symfonische opera-opening waarin de centrale muzikale thema’s geïntroduceerd worden –, maar over een ‘voorspel’. Deze andere benaming voor het inleidende orkeststuk benadrukt de functie die het vervult in *Lohengrin*, namelijk als epische inleiding op het drama. Er is niet langer sprake van een thematische expositie zoals in het hoofddeel van de sonatevorm, maar eerder van een monothematisch, impressionistisch klankaura zonder waarneembare maatsoort, dat zich ontvouwt in zwevende harmonieën en vooral dient om de emotionele stemming te bepalen. Thomas Mann sprak zijn enthousiasme uit over de “blauwzilveren schoonheid” van dit voorspel, dat in wezen bestaat uit variaties op een enkel motief in A-groot.³ Het begint met flageoletten in de hoogste registers van de in acht groepen (!) opgesplitste violen. Deze glinsterende klanken uit de etherische blauwe verte van de Heilige Graal verdichten zich tot hun majestueuze climax, om zich vervolgens weer te verliezen in de oneindige, eeuwige ruimten van de kosmos.

Afwezig bij de wereldpremière

De compositie van *Lohengrin* vorderde maar langzaam en werd herhaaldelijk onderbroken door de taken die Wagner als kapelmeester moest vervullen bij opera-instuderingen.

2 Richard Wagner aan Franz Liszt, 2-7-1850

3 Thomas Mann aan Emil Preetorius, 6-12-1949

De partituur werd uiteindelijk voltooid op 28 april 1848. Wagner droeg het werk op aan zijn 'alter ego' Franz Liszt, die uiteindelijk de honneurs voor Wagner zou waarnemen bij de wereldpremière. Met zijn betrokkenheid bij republikeinse stromingen en zijn deelname aan de Dresdense Mei-opstanden van 1849, had Wagner zich namelijk niet alleen verzet tegen het Saksische hof (en dus zijn werkgever), maar had hij zich ook schuldig gemaakt aan hoogverraad. Hij werd gezocht door de politie van Dresden en hem hing een arrestatiebevel en mogelijk jarenlange opsluiting boven het hoofd. Hij ontvluchtte het land met de hulp van Liszt, en vond zijn toevlucht in Zwitserland. Twaalf jaar lang zou hij geen voet meer op Duitse bodem zetten. Wagner was dan ook de grote afwezige bij de wereldpremière van *Lohengrin* op 28 augustus 1850 in het Groothertogelijk Hoftheater in Weimar onder muzikale leiding van Liszt. Pas op 11 mei 1861 beleefde Wagner voor het eerst een repetitie van zijn werk in Wenen, als – zo merkte hij met enige ironische overdrijving op in een brief aan Hector Berlioz – enige Duitser die *Lohengrin* nog niet had gehoord.

Tekst: Sven Friedrich
Vertaling: Laura Roling

Lohengrin, schilderij van Ferdinand Leeke (1916)

RICHARD WAGNER OVER LOHENGRIN

In 1851 schreef Richard Wagner *Eine Mitteilung an meine Freunde*, waarin hij dieper ingaat op de ontwikkeling van zijn opvattingen over opera en de totstandkoming van zijn werken tot dan toe. Ook *Lohengrin* komt hierin aan de orde. Een selectie van passages uit zijn geschrift.

Gedicht van het smachtende menselijke verlangen

Het middeleeuwse gedicht toonde me Lohengrin in een schemerachtige mystieke gestalte, die me met wantrouwen en dezelfde weerzin vervulde, die we voelen bij de aanblik van de uit hout gesneden en beschilderde heiligen langs de hoofdwegen en in de kerken van de katholieke landen. Pas toen de directe indruk van deze lectuur was vervaagd, dook de gestalte van Lohengrin herhaaldelijk en met groeiende aantrekkingskracht op in mijn ziel. Deze kracht werd vooral ook van buiten gevoed door het feit dat ik de Lohengrinmythe in zijn eenvoudigste trekken en volgens zijn diepste betekenis als het eigenlijke gedicht van het volk leerde kennen, zoals deze uit de verhelderende studies van de recentere sagenkunde is voortgekomen. Nadat ik deze mythe had begrepen als het gedicht van het smachtende menselijke verlangen, dat zijn kiem geenszins uitsluitend in de christelijke hang naar het metafysische, maar in de meest waarachtige menselijke natuur als zodanig had, werd deze gestalte me steeds vertrouwder. De drang om me omwille van de uiting van mijn eigen innerlijke verlangen deze gestalte eigen te maken werd steeds sterker, zodat deze ten tijde van de voltooiing van mijn *Tannhäuser* regelrecht een heftige innerlijke nood was geworden. Deze ontzegde me op gebiedende toon iedere poging om me aan deze gestalte te onttrekken. Ook *Lohengrin* is geenszins alleen maar aan een christelijk wereldbeeld ontsproten, maar een oeroud menselijk gedicht. Het is in het algemeen een fundamentele fout van onze oppervlakkige manier van denken, als we het specifiek christelijke wereldbeeld voor oorspronkelijk houden wat betreft zijn vormen en beelden. Geen van de meest betekenisvolle en aangrijpende christelijke mythen behoort oorspronkelijk tot de geest van het christendom, zoals wij deze gewoonlijk opvatten. De christelijke geest heeft de mythen overgenomen uit de zuiver menselijke voorstellingen uit het verleden en alleen maar naar zijn eigen bijzondere karakter gemodelleerd.

Lohengrin en de Griekse mythologie

Zo treffen we in de Griekse mythe, die op zich zeker niet de oudste vorm daarvan is, ook reeds het basispatroon van de Lohengrinmythe. Wie kent niet 'Zeus en Semele'? De god is verliefd op een menselijke vrouw. Omwille van deze liefde benadert hij haar in een menselijke gestalte. De liefhebbende vrouw hoort echter dat zij haar geliefde niet in zijn ware aard kent. Aangezet door het ware effect van de liefde verlangt ze dat haar echtgenoot zich in de volledig concrete verschijning van zijn wezen aan haar openbaart. Zeus weet dat hij haar moet verlaten en dat zijn werkelijke aanblik haar zal vernietigen. Hijzelf lijdt onder dit bewustzijn, onder de dwang om tot haar verderf het verlangen van zijn geliefde te moeten vervullen. Hij voltrekt zijn eigen doodvonnis als de gloed van zijn goddelijke verschijning, die dodelijk is voor de mens, zijn geliefde vernietigt. Is deze mythe gedicht als een verzinzel van priesters? Het is dwaas om op grond van de staatsreligieuze en kastenachtig zelfzuchtige uitbuiting van het edelste menselijke verlangen conclusies te willen trekken over de vorming en werkelijke betekenis van de voorstellingen, die aan een fantasie zijn ontsproten die de mens pas tot mens maakt! Het was geen *god* die de ontmoeting van Zeus en Semele had verzonnen, maar de *mens* in zijn allermenselijkste verlangen.

Over Lohengrin

Lohengrin zocht de vrouw die in hem *geloofde*, die niet vroeg wie hij was en waar hij vandaan kwam, maar hem liefhad, zoals hij was en omdat hij zo was als hij aan haar verschenen was. Hij zocht de vrouw tegenover wie hij zich niet hoefde te verklaren en rechtvaardigen, maar die hem onvoorwaardelijk *liefhad*. Daarom moest hij zijn hogere natuur verbergen, want juist in de verhulling en het mysterie van dit hogere – of beter gezegd: *verhoogde* – wezen kon voor hem de enige garantie liggen, dat hij niet alleen maar werd bewonderd of bewierookt omwille van dit wezen, of dat hij alleen maar als een onbegrepen iemand nederig werd gehuldigd en aanbeden. Hij verlangde namelijk niet naar bewondering en aanbidding, maar naar het enige dat hem uit zijn eenzaamheid kon verlossen en zijn verlangen kon stillen – naar *liefde*, naar *bemind te worden*, naar *begrepen te worden door de liefde*. Met zijn verheven gedachten en alwetende bewustzijn wilde hij niets anders worden en zijn dan een volledige, gehele, intens liefhebbende en geliefde mens, dus *mens* als zodanig, geen god, dat wil zeggen absolute kunstenaar. Zo verlangde hij naar de vrouw – het menselijke hart. Zo daalde hij af uit zijn zalige verlaten eenzaamheid, toen hij de roep om hulp van deze vrouw, van dit hart, te midden van de mensheid daar beneden had gehoord. Maar aan hem kleefde onlosmakelijk het bedrieglijke, heilige schijnsel van zijn verheven natuur: hij kon niet anders dan in wonderbaarlijke vorm verschijnen. De verbazing van de middelmatigheid, het gif van de jaloezie wierp zijn schaduw tot in het hart van de liefhebbende vrouw. Twijfel en naijver verzekerden hem dat hij niet *begrepen* maar *aanbeden* werd en ontputselden aan hem de bevestiging van zijn goddelijkheid, waarmee hij ontdaan terugkeerde naar zijn eenzaamheid.

Over Elsa

Ik vond haar zó gerechtvaardigd in de uiteindelijke uitbarsting van haar jaloezie, dat ik juist pas in deze uitbarsting het zuiver menselijke wezen van de liefde geheel leerde begrijpen. Ik voelde werkelijk een diep verdriet – dat zich vaak in stromen hete tranen uitte – toen ik

onontkoombaar de tragische noodzakelijkheid van de scheiding, van de vernietiging van beide geliefden voelde. Deze vrouw stort zich met het volle besef in het verderf omwille van het noodzakelijke wezen van de liefde. Zij voelt in zwelgende aanbidding en wil ook helemaal ten onder gaan, als ze haar geliefde niet helemaal kan hebben. Deze vrouw moet in haar ontmoeting met Lohengrin ten onder gaan om ook hem prijs te geven aan de vernietiging. Deze vrouw, die zo liefheeft en niet anders kan, komt juist pas door de uitbarsting van haar jaloezie uit de toestand van verrukking en aanbidding in het volle wezen van de liefde. Met haar ondergang openbaart ze dit wezen aan haar geliefde, die dit nog niet begrijpt.

Tekst: Richard Wagner, *Eine Mitteilung an meine Freunde* (1851)
Vertaling: Philip Westbroek

Christof Loy in repetitie

SACHSEN

BRABANTEN / SACHSEN

LOHENGRIN ALS UITING VAN WAGNERS WERELDBEELD

Het is zeker niet zo dat Wagner zichzelf in zijn drama's portretteerde, maar tegelijkertijd valt ook niet te ontkennen dat zijn leven en wereldbeeld hun weerslag vinden in zijn werk. Waarom zou hij anders zo vaak de pen ter hand hebben genomen en zijn 'vrienden' met onvermoeibare ijver hebben geïnformeerd over de drijfveren achter zijn creaties?

De bron waaruit de tragedie van de Zwanenridder is voortgekomen, zijn Wagners ideeën over de "onwaardigheid" van de "moderne wereld", gevoed door de politieke stemming rond 1845 en het zwakke optreden van de Pruisische koning Friedrich Wilhelm IV. Wagners toestand was er een van "verontwaardiging jegens een liefdeloze algemeenheid".

De enkele, buitengewone figuur is tot mislukken gedoemd. Zo laat Wagner in *Lohengrin* duidelijk zien dat het 'messiaanse' wonderbaarlijke fenomeen onverenigbaar is met de concrete sociale werkelijkheid. Wagner kiest er bewust voor om het begrip van tijdloze absolute liefde, door Lohengrin belichaamd, te laten botsen met de bewust gekozen historische periode waarin hij zijn werk situeert. Deze setting roept een tegenbeeld op van de situatie in de 'Vormärz', waarin Wagner de opera schreef. Koning Heinrich is in zekere zin een correctie op Friedrich Wilhelm IV, die, in plaats van de eenheid van de natie te bevorderen, de liberale geest van de Hegelianen probeerde te onderdrukken en, in plaats van "de horden uit het Oosten" te bestrijden, een Heilige Alliantie sloot met de streng reactionaire tsaar Nicolaas I.

Het is Wagner niet kwalijk te nemen dat deze Duits-nationalistische aspecten van het werk, die oorspronkelijk vooral een burgerlijk-progressieve dimensie hadden, later werden misbruikt ten behoeve van keizerlijk wapengekletter en nazi-terreur, al is het iets dat tot op de dag van vandaag aan het werk is blijven kleven. In het geval van *Lohengrin* lopen de omstandigheden van het ontstaan en de geschiedenis van de receptie dan ook zeer drastisch uiteen.

Lohengrin beroept zich op liefde en waarheid als een vorm van bevrijding, terwijl de maatschappij waarin hij zich begeeft, gevangen als deze is in de machinaties van macht, liefde slechts vanuit een berekenende blik kan begrijpen. Met een feilloos oog herkende Wagner de tragische dialectiek waarin Lohengrin verstrikt raakt in zijn poging om zijn langverwachte doel (om “begrepen te worden door de liefde” zonder zijn identiteit te hoeven prijsgeven, d.w.z. om bemind te worden omwille van zichzelf) te bereiken met een onredelijk middel: het verbod om vragen te stellen, een duidelijk symbool voor de onverenigbaarheid van wonderbaarlijke schijn en gebrekkige werkelijkheid. Volgens Wagner is het het menselijk lot om liefde en waarheid alleen in een temporele begrenzing te kunnen ervaren. Dit komt tot uiting in Elsa’s drang om Lohengrin *uit liefde* naar zijn identiteit te vragen.

Tragische eenzaamheid

De bronnen boden Wagner alleen de uiterlijkheden voor zijn opera; hij ervoer ze als “plat” en “mager”, en legde zich er liever op toe om de verschillende lagen middeleeuws materiaal af te pellen en zo te komen tot de kern van de mythe. Deze kern zou hem tot het “puur menselijke” brengen, waartegen het historische “coloriet” slechts een decoratief (en dramaturgisch verantwoord) contrast moest vormen. Voor Wagner was de diepste kern van de *Lohengrin*-plot de tragische eenzaamheid van de Zwanenridder en ook van de historisch bepaalde Elsa von Brabant, die hij opvatte als psychologisch complementaire figuren. Daarmee ging hij veel verder dan zijn bronnen, en werd hij in staat gesteld zijn poëtische archetype van de narcistische wonde van de man uit te beelden, die genezen moet worden door de onvoorwaardelijke liefde van een vrouw. Om dit zo aanschouwelijk mogelijk te maken gebruikte hij de allegorie van de kunstenaar: “Hier stuit ik nu op het belangrijkste punt van de tragiek in de situatie van de ware kunstenaar tot het leven van het heden, precies dezelfde situatie die van mij haar artistieke vorm kreeg in het materiaal van *Lohengrin*: het meest noodzakelijke en natuurlijke verlangen van deze kunstenaar is om van harte ontvangen en begrepen te worden door het gevoel; en de *onmogelijkheid* – geconditioneerd door het moderne artistieke leven – om dit gevoel te vinden in de onpartijdigheid en onbetwistbare bepaaldheid die hij nodig heeft om begrepen te worden – de dwang om, in plaats van naar het gevoel, bijna uitsluitend te mogen communiceren naar het kritische begrip.”

Elsa’s “gepieker” over Lohengrins aard, naam en afkomst, dat uitmondt in het stellen van de beslissende, onvermijdelijke vraag in de derde akte is voor Wagner een uitdrukking van de destructieve werking die uit kan gaan van al het overdenken. Tegelijkertijd brengt dit getob de tragische dialectiek van Elsa tot uiting: zij *moet* de vraag stellen, juist *omdat* ze van Lohengrin houdt. Haar liefde is wellicht al te menselijk, maar haar vraag komt voort uit iets veel diepgravenders dan slechts vrouwelijke nieuwsgierigheid. De uitdieping van juist dit archetypische plotmotief is een uiting van Wagners neiging tot dramatische concentratie, en bovenal van zijn drang om de handeling te motiveren.

ARTISTIEK TEAM

LORENZO VIOTTI

Dirigent

Lorenzo Viotti is sinds september 2021 chef-dirigent van De Nationale Opera en het Nederlands Philharmonisch Orkest. De jonge Frans-Zwitserse dirigent is een van de rijzende sterren in de wereld van opera en het symfonische repertoire. In 2017 werd hij uitgeroepen tot 'beste nieuwkomer' tijdens de International Opera Awards. Hij dirigeerde aan de operahuizen van onder meer Zürich, Frankfurt, Hamburg, Wenen, Parijs en Milaan. Verschillende prestigieuze orkesten, waaronder het Koninklijk Concertgebouworkest, Gewandhausorchester Leipzig en het Royal Philharmonic Orchestra stonden al onder zijn leiding. Bij De Nationale Opera dirigeerde hij eerder de double bill *Cavalleria rusticana / Pagliacci*, *Der Zwerg*, *Missa in tempore belli*, *Tosca*, *Turandot* en *Der Rosenkavalier*. *Lohengrin* is de eerste Wagner-opera die hij dirigeert.

CHRISTOF LOY

Regie

Christof Loy is een van de meest gevraagde regisseurs van zijn generatie. Hij werkte al meermaals bij de meest vooraanstaande operahuizen, zoals Opernhaus Zürich, The Royal Opera House, The Royal Swedish Opera en Theater an der Wien. Ook bij de grote internationale operafestivals is Loy een graag geziene gast: zo regisseerde hij recent *Luisa Miller* voor het Glyndebourne Festival en *Così fan tutte*, *Il tritico* en *Orfeo ed Euridice* voor de Salzburger Festspiele. Bij De Nationale Opera regisseerde hij

eerder *Les vêpres siciliennes*, *Arabella*, *Chovansjtjina*, *La forza del destino*, *Tannhäuser* en *Königskinder*. Tijdens de pandemie regisseerde hij in Amsterdam zijn debuutfilm, *Springtime in Amsterdam*, die onlangs op dvd uitgebracht is.

GEORG ZLABINGER

Co-regie

Georg Zlabinger studeerde literatuur-wetenschap aan de Universiteit van Wenen. Sinds 2014 is hij als huisregisseur verbonden aan Theater an der Wien, waar hij met vele regisseurs samenwerkte, waaronder Andrea Breth, Keith Warner, Torsten Fischer en Tatjana Gürbaca. Hij werkte onder andere voor de Bregenzer en Salzburger Festspiele, De Nationale Opera, De Finse Nationale Opera en Teatro Real Madrid. Hij onderhoudt een nauwe artistieke samenwerking met Christof Loy als assistent en co-regisseur. In 2021 regisseerde hij *Luisa Miller* voor het Glyndebourne Festival, gebaseerd op een concept van Loy. Ook regisseerde hij *Il Giasone*, *The Lighthouse*, *Don Giovanni Last Minute* en *Jevgeni Onjegin*.

PHILIPP FÜRHOFFER

Decor

Philipp Fürhofer, geboren in 1982 in Augsburg (Duitsland), combineert in zijn multidisciplinaire kunstenaarspraktijk schilderijen, sculpturen, installaties en decorontwerpen. Zijn werken worden gekenmerkt door een unieke taal die moderne materialen combineert met traditionele en historische elementen,

geladen met associaties die de invloed en het erfgoed van 19de-eeuwse Duitse en Scandinavische romantische schilders in een hedendaagse context plaatst. Bij De Nationale Opera ontwierp hij eerder de decors voor de Tsjaikovski-opera's *Jevgeni Onjegin* en *Pique Dame* in regie van Stefan Herheim.

BARBARA DROSIHN

Kostuums

Barbara Drosihn studeerde kostuumontwerp aan de HAW Hamburg. Met Christof Loy onderhoudt zij een jarenlange samenwerking. Ze ontwierp onder meer de kostuums voor zijn producties van *Lucrezia Borgia*, *Parsifal*, *Der Rosenkavalier*, *Das Wunder der Heliane* en *Der Schatzgräber*. Een andere lange samenwerking verbindt haar met regisseur Tatjana Gürbaca. Zij ontwierp de kostuums voor haar *Parsifal* en *Der fliegende Holländer* (beide Opera Vlaanderen), evenals voor *Capriccio* en een bewerking van Wagners *Ring* voor het Theater an der Wien. Bij De Nationale Opera werkte Drosihn eerder als kostuumontwerper aan Tatjana Gürbaca's productie van *La traviata* en Christof Loy's productie van *Königskinder*.

COR VAN DEN BRINK

Licht

De Nederlandse lichtontwerper Cor van den Brink ontwerpt voor opera, dans en theater. Hij werkt nauw samen met regisseurs als Pierre Audi, Christof Loy, Monique Wagemakers, Jetske Mijnsen,

Wim Trompert en vele anderen. Hij creëerde en herontwierp verschillende lichtontwerpen, onlangs nog voor *Rigoletto* in het Gran Teatre del Liceu in Barcelona en voor *Otello* bij Oper Leipzig. Bij De Nationale Opera creëerde Van den Brink de lichtontwerpen voor vele producties, waaronder recent *GOUD!* (2021), *Anna Bolena* (2022), *Operetta Land* (2022), *Maria Stuarda* (2023) en *Rusalka* (2023).

RUTH STOFER

Video

Ruth Stofer studeerde kunst en media aan de Universiteit voor de Kunsten in Zürich. Na haar masteropleiding in 2010 ging ze aan de slag als videotechnicus bij het Schauspielhaus in Zürich, waar ze aan vele toneelvoorstellingen meewerkte. Sinds 2016 werkt ze freelance en maakt ze video-ontwerpen voor onder meer Jan Bosse, Eva-Maria Höckmayr, Chris Kondek, Volker Lösch, Ruedi Häusermann en Karin Henkel. Op operagebied werkte ze eerder samen met regisseur Christof Loy bij Oper Frankfurt, met Frank Hilbrich aan *Doctor Atomic* bij Theater Bremen en met Vasily Barkhatov aan Ligeti's *Le grand macabre* bij Oper Frankfurt. DNO-debuut

KLEVIS ELMAZAJ

Choreografie

Klevis Elmazaj is een Albanese choreograaf en danser die in Amsterdam woont. Hij zette zijn eerste stappen als balletdanser in Italië, en zette zijn studie voort aan de Rambert School of Ballet and

Contemporary Dance in Londen. Klevis werkt als choreograaf voor verschillende dansgezelschappen en onderhoudt op operavlak een nauwe werkrelatie met regisseur Christof Loy. Ze werkten onder meer samen aan *Salome* (Finnish National Opera) en *Rusalka* (Semperoper Dresden). Met regisseur Julia Burbach werkte Elmazaj aan een productie van *Jevgeni Onjegin* voor Theater Lübeck. DNO-debuut

NIELS NUIJTEN

Dramaturgie

Niels Nuijten studeerde Dramaturgie aan de Universiteit van Amsterdam. Sindsdien werkte hij samen met verschillende regisseurs, waaronder Lisenka Heijboer Castañón (*Vrouwenstemmen*, *Faust* [working title]), Michel van der Aa (*Eight*, *Upload*), Barbora Horáková (*Missa in tempore belli*) en Christof Loy (*Così fan tutte*, *Eine Winterreise*). Hij was verbonden aan verschillende theaters, meest recentelijk aan Theater Basel, waar hij onder andere werkte met intendant Benedikt von Peter (*La traviata*, *Matthäuspassion*), Jetse Batelaan (*Streit/Ruzie*) en Thomas Verstraeten (*Die Schöpfung*). Vanaf dit seizoen werkt hij bij De Nationale Opera als dramaturg en adjunct artistiek leider van het Opera Forward Festival.

EDWARD ANANIAN-COOPER

Instudering Koor

De Australische Edward Ananian-Cooper studeerde koor- en orkestdirectie aan de

Sibelius Academie in Helsinki. Hij won in 2017 de tweede prijs in de Northern Choir Conducting Competition in Denemarken, en is vervolgens regelmatig te gast geweest bij verschillende koren en ensembles. Sinds 2018 was hij vaste gastdirigent bij het Deens Radio Koor en artistiek leider van het koor van de Opéra de Limoges. In september 2022 is hij begonnen als artistiek leider van het Koor van De Nationale Opera.

ZANGERS

ANTHONY ROBIN SCHNEIDER

Heinrich der Vogler

De Oostenrijks-Nieuw Zeelandse bas Anthony Robin Schneider is een veelzijdige zanger van opera- en concertrepertoire, met een bijzondere affiniteit met het repertoire van Mozart, Wagner en Verdi. Sinds 2019 is hij lid van het ensemble bij Oper Frankfurt, waar hij recent de titelrol zong in Barrie Kosky's productie van *Hercules*. Hij zong er ook met succes de rollen van Heinrich der Vogler in *Lohengrin*, Bartolo in *Le nozze di Figaro*, Grootinquisiteur in *Don Carlo* en Sparafucile in *Rigoletto*. Andere recente rollen omvatten L'ombre d'Hector in *Les Troyens* (Wiener Staatsoper) en Truffaldino in *Ariadne auf Naxos* (Santa Fe Opera). DNO-debuut

DANIEL BEHLE

Lohengrin

De Duitse tenor Daniel Behle staat bekend om zijn lyrische stemgeluid en is een begrip in de Europese operascene. Hij zong onder meer bij The Royal Opera in Londen, de Bayerische en Wiener Staatsoper, de Bayreuther Festspiele en in de Elbphilharmonie in Hamburg. Eerder vertolkte hij rollen als Ferrando in *Così fan tutte*, Belmonte in *Die Entführung aus dem Serail*, Max in *Der Freischütz*, de titelrol in *Lohengrin*, Tamino in *Die Zauberflöte* en Erik in *Der Fliegende Holländer*. Daarnaast is hij actief als componist: onlangs ging zijn operette *Hopfen und Malz* in première. Bij De Nationale Opera zong hij eerder Der Königssohn in *Königskinder* (2022).

MALIN BYSTRÖM

Elsa von Brabant

De Zweedse sopraan Malin Byström combineert haar lyrisch-dramatische stem met een charismatische podiumpresence. Op haar repertoire staan rollen als Salome, Elisabeth de Valois in Verdi's *Don Carlos*, Die Feldmarschallin in *Der Rosenkavalier*, Minnie in *La fanciulla del West* en de titelrol in *Tosca*. Ze is regelmatig te gast in operahuizen als The Royal Opera in Londen, Wiener Staatsoper, Teatro Real Madrid en de Koninklijke Zweedse Opera in Stockholm. Bij De Nationale Opera zong ze eerder de titelrol in *Salome* (2017), waarvoor ze in 2018 de prijs voor Female Singer of the Year bij de International Opera Awards won, en de titelrol in *Tosca* (2022).

THOMAS JOHANNES MAYER

Friedrich von Telramund

Thomas Johannes Mayer studeerde in Keulen bij sopraan Liselotte Hammes en bas Kurt Moll. Hij was onder andere te gast bij de Deutsche Oper Berlin, Teatro alla Scala, De Munt in Brussel, Bayerische Staatsoper München, l'Opéra national de Paris, New National Theater Tokyo en Royal Opera House. Zijn repertoire omvat niet alleen de grote Strauss- en Wagnerrollen, maar ook rollen als Mozes in Arnold Schönbergs *Moses und Aron* en Mizguir in Nikolaj Rimski-Korsakovs *Sneeuwmeisje*. Bij De Nationale Opera zong hij eerder de rollen van Wotan/Der Wanderer in Wagners *Ring* (2012, 2013 en 2014) en Dreieinigkeitsmoses in *Aufstieg und Fall der Stadt Mahagonny* (2023).

MARTINA SERAFIN**Ortrud**

Martina Serafin werd geboren in een familie van musici en studeerde onder Otto Edelman aan het conservatorium in Wenen. Ze maakte haar debuut in operettes van Lehár, Strauss en Kalman, waarna ze opera's zong in Graz en Stuttgart. Ze vergaarde daarna al snel bekendheid bij de meest vooraanstaande operahuizen. Ze is een gevierd vertolker van rollen als Tosca in de gelijknamige opera, Brünnhilde in *Die Walküre*, de titelrol in *Turandot*, Leonora in *Il trovatore* en Minnie in *La fanciulla del West*. Bij De Nationale Opera zong ze eerder de rollen van Elisabeth in *Tannhäuser* (2007) en Brünnhilde in *Die Walküre* (2019).

BJÖRN BÜRGER**Der Heerrufer des Königs**

Bariton Björn Bürger studeerde in Frankfurt, waarna hij tussen 2013 en 2018 deel uitmaakte van het ensemble van Oper Frankfurt. Daar zong hij onder andere de titelrol in *Billy Budd*, Georg in *Der Mieter*, Harlekin in *Ariadne auf Naxos* en Papageno in *Die Zauberflöte*. Andere rollen omvatten onder andere Lescaut in *Manon Lescaut*, Dr. Falke in *Die Fledermaus*, Figaro in *Il barbiere di Siviglia* en Prins Andrej Bolkonski in *Oorlog en Vrede*. Bij De Nationale Opera zong hij eerder de rol van Wolfram von Eschenbach in *Tannhäuser* (2019).

PRODUCTIETEAM

Assistent-dirigent

Aldert Vermeulen

Junior assistent-dirigent

Alejandro Cantalapiedra

Assistent-regisseur

Astrid van den Akker

Avondregie

Astrid van den Akker

Stagiair regie

Arthur Buchholz

Repetitoren

Ernst Munneke

Irina Sisoyeva

Taalcoach

Franziska Roth

Taalcoach koor

Cora Schmeiser

Assistent-koordirigent

Ad Broeksteeg

Kuo-Jen Mao

Voorstellingsleiding

Marie-José Litjens

Roland Lammers van Toorenborg

Emma Eberlijn

Julia van Berkel

Artistieke planning

Vere van Opstal

Orkestinspecteur

Frouke Terpstra

Assistent decorontwerper

Manuel Curiman

Assistent kostuumontwerper

Oliver Velthaus

Assistent kostuumproductie

Maarten van Mulken

Eerste toneelmeester

Wim Kuijper

Jop van den Berg

Eerste belichter

Peter van der Sluis

Eerste rekwisiteur

Peter Paul Oort

Special Effects

Ruud Sloos

Koen Flierman

Eerste kleder

Jenny Henger

Eerste grimeur

Trea van Drunen

AVM producer

Jonna van den Berg

Sophie Gipmans

Camera operator

Chantal Bergemann

Geluidstechnicus

David te Marvelde

Titelregie

Eveline Karssen

Bediening boventiteling

Irina Trajkovska

Hoofd muziekbibliotheek

Rudolf Weges

Productievoorbereider

Puck Rudolph

Productieleiding

Emiel Rietvelt

KOOR VAN DE NATIONALE OPERA

Sopranen

Patricia Attele
Diana Axentii
Lisette Bolle
Taylor Burgess
Caroline Cartens
Marion Dumeige
Nicole Fiselier
Melanie Greve
Deasy Hartanto
Maaïke Hupperetz
Simone van Lieshout
Tomoko Makuuchi
Vida Matičič Malnaršič
Vesna Miletic
Sara Moreira Marques
Sara Pegoraro
Elizabeth Poz
Janine Scheepers
Jannelieke Schmidt
Kiyoko Tachikawa

Alten

Marion van den Akker
Irmgard von Asmuth
Elsa Barthas
Ellen van Beek
Anneleen Bijnen
Daniella Buijck
Rut Codina Palacio
Johanna Dur
Valérie Friesen
Yvonne Kok
Fang Fang Kong
Carlijn Kooijmans
Myra Kroese
Itzel Medicigo
Maria de Moel

Sophia Patsi

Marieke Reuten
Carla Schaap
Klarijn Verkaart
Ruth Willemse

Tenoren

Gabriele Bonfanti
Thomas de Bruijn
Wim-Jan van Deuveren
Milan Faas
Ruud Fiselier
Cato Fordham
Livio Gabrielli
Dimo Georgiev
Pablo Gregorian
John van Halteren
Erik Janse
Stefan Kennedy
Robert Kops
Leon van Liere
Raimonds Linajs
Roy Mahendratha
Tigran Matinyan
Frank Nieuwenkamp
Sullivan Noulard
Martin van Os
Dean Parker
Richard Prada
Mirco Schmidt
Raymond Sepe
François Soons
Julien Traniello
Jeroen de Vaal
Bert Visser
Rudi de Vries

Bassen

Ronald Aijtink
Peter Arink
Bora Balci
Nicolas Clemens
Emmanuel Franco
Jeroen van Glabbeek
Julian Hartman
Agris Hartmanis
Hans Pieter Herman
Sander Heutinck
Tom Jansen
Roele Kok
Matthijs Mesdag
Maksym Nazarenko
Gulian van Nierop
Christiaan Peters
Hans Pootjes
Matthijs Schelvis
Jaap Sletterink
Rene Steur
Harry Teeuwen
Rob Wanders
Marijn Zwitserlood

DANSERS

Nicky van Cleef
Clara Cozzolino
Oskar Eon
Jaroslaw Kruczek
Carla Pérez Mora
Guillaume Rabain
Anton van der Sluis
Giulia Tornaroli
Sien Vanderostijne
Riccardo De Toter
Sandra Pericou (reserve)
Luigi Vilotta (reserve)

KINDERFIGURATIE

Ebel Pearson
Brent Gunneweg

Kinderbegeleiding

Manon Wittebol

NEDERLANDS PHILHARMONISCH ORKEST

Eerste viool

Ionel Manciu
Saskia Viersen
Koen Stapert
Paul Reijn
Derk Lottman
María Rodriguez
Estevez
Marieke Kusters
Tessa Badenhoop
Henrik Svahnström
Sandra Karres
Hike Graafland
Irene Nas
Marina Malkin
Novile Maceinaite
Julia Kleinsmann
Eva Traa
Marijke van Kooten

Tweede viool

David Peralta Alegre
Mintje van Lier
Marlene Dijkstra
Karina Korevaar
Wiesje Nuiver
Eva de Vries
Marieke Boot
Floortje Gerritsen
Anita Jongerman
Lotte Reeskamp
Lilit Poghosyan
Grigoryants
Charlotte Basalo
Vázquez
Jarmila Delaporte
Joanna
Trzcionkowska
Inge Jongerman

Altviool

Roeland Jagers
Laura van der Stoep
Marjolein de Waart
Odile Torenbeek
Suzanne Dijkstra
Lotte de Vries
Avi Malkin
Anna Smith
Stephanie Steiner
Nadia Debono
Madi Luimstra
Liselot Blomaard
Geerten Feller

Cello

Georgi Anichenko
Nuala McKenna
Douw Fonda
Nitzan Laster
Rik Otto
Celia Camacho
Carmena
Carin Nelson
Veerle Schutjens
Anjali Tanna
Nil Domènech
Fuertes
Atie Aarts
Sebastian Koloski

Contrabas

Luis Cabrera Martin
Mario Torres
Valdivieso
Gabriel Abad Varela
Sorin Orcinschi
Julien Beijer
Marí Ángeles Ruiz
Bolancé

Peter Ridders
Dobril Popdimitrov
Erik Spaepen

Fluit

Leon Berendse
Ellen Vergunst
Andreia Serra da
Costa

Hobo

Jeroen Soors
Juan Pedro
Martinez García-
Casarrubios
Maxime le Minter

Klarinet

Leon Bosch
Annemiek de Bruin
Peter Cranen

Fagot

Margreet Bongers
Dymphna van
Dooremaal
Jaap de Vries

Hoorn

Fokke van Heel
René Pagen
Miek Laforce
Stef Jongbloed
Fred Molenaar

Trompet

Ad Welleman
Jeroen Botma
Marc Speetjens

Bühne trompet

Gertjan Loot
Tonnie Kievits
Jacq Sanders
Erik Torrenga
Hans van Loenen
David Pérez Sanchez
Tiago Baeza
Niek Jacobs
Sjoerd Pauw
Rudolf Weges

Trombone

Harrie de Lange
Joao Mendes
Canelas
Wim Hendriks
Dick Bolt

Tuba

David Kutz

Pauken

Marc Aixa Siurana

Slagwerk

Matthijs van Driel
Diego Jaen Garcia
Nando Russo

Harp

Sandrine Chatron

Orgel

Ernst Munneke

DE NATIONALE OPERA

De Nationale Opera staat bekend om haar diverse programmering van zowel klassieke als moderne opera's en het constante hoge niveau van haar voorstellingen. Met vernieuwende producties, speciaal voor De Nationale Opera gecomponeerde werken en een frisse blik op bekend repertoire wordt de kunstvorm levendig gehouden voor de toekomst. Sinds september 2018 is Sophie de Lint directeur van De Nationale Opera.

Het gezelschap werd opgericht in december 1964 en maakte een ontwikkeling door van repertoiregezelschap naar stagionegezelschap. Dat betekent dat De Nationale Opera geen vast ensemble heeft en dat er gemiddeld één opera per maand te zien is. Hiervoor worden gastsolisten en afzonderlijke artistieke teams aangetrokken. Geregeld komen coproducties tot stand met gerenommeerde internationale opera-gezelschappen.

KOOR VAN DE NATIONALE OPERA

Het vaste Koor van De Nationale Opera bestaat uit 50 zangers en wordt regelmatig aangevuld met extra koorleden voor de grote producties. Het Koor van De Nationale Opera heeft al heel wat mijlpalen op zijn naam staan, waaronder *Saint François d'Assise*, *Lady Macbeth van Mtsensk*, *Boris Godoenov*, *La Juive*, *Les Troyens*, *Jevgeni Onjegin*, *Parsifal*, *De legende van de onzichtbare stad Kitesj*, *La forza del destino*, *Das Floß der Medusa*, *Oedipe*, *Tannhäuser*, *Nabucco* en *Carmen*, evenals concerten van *Der fliegende Holländer* in Rotterdam, Parijs en Dortmund en Poulencs *Gloria* in het Concertgebouw. Van 2014 tot het voorjaar van 2021 was Ching-Lien Wu artistiek leider van het Koor van De Nationale Opera. Sinds september 2022 is Edward Ananian-Cooper artistiek leider van het Koor.

NEDERLANDS PHILHARMONISCH ORKEST

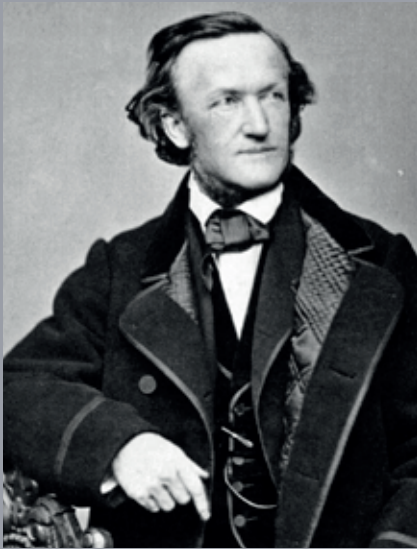
Al ruim 30 jaar is het Nederlands Philharmonisch Orkest de primaire orkestpartner van De Nationale Opera. Het wordt gerekend tot een van de beste operaorkesten ter wereld. Het Concertgebouw in Amsterdam is het vaste hoofdpodium voor de concerten van het orkest. Naast de programma's met chef-dirigent Lorenzo Viotti wordt samengewerkt met zowel internationaal gerenommeerde gastdirigenten en -solisten als met vertegenwoordigers van een nieuwe generatie topmusici.

Op talloze podia brengt het orkest via muziek mensen samen en zorgt zo voor de mooiste muziekervaring voor zowel klassieke fijnproevers als nieuwe luisteraars. Met zijn gastvrije thuiszaal, de NedPhO-Koepel in de Amsterdamse Indische buurt, staat het orkest midden in de samenleving.

Martina Serafin (Ortrud) in repetitie

IN A NUTSHELL

Richard Wagner

WAGNER: COMPOSER AND LIBRETTIST

The libretto of *Lohengrin* (1850) was written by the composer himself, and is based on several stories surrounding the mythical grail knight Lohengrin. These stories have their origins in Wolfram von Eschenbach's medieval epic *Parzival*. Wagner would later draw on this material again for *Parsifal* (1882), his opera about Lohengrin's father.

WAGNER'S LAST 'OPERA'

After *Lohengrin*, the composer said good-bye to the term 'opera' as a designation for his compositions. Henceforth, the music and the story would no longer be divided into recitatives and arias, but the entire work would form one continuous whole. In *Lohengrin*, the move to this new form is already evident.

Lohengrin, by Walter Crane (1895)

Christof Loy

DIRECTOR CHRISTOF LOY

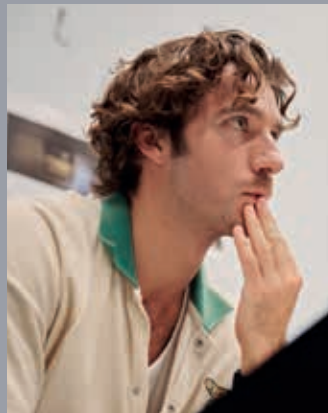
After Wagner's *Tannhäuser* (2019), director Christof Loy returns to Dutch National Opera for his second Wagner production. As director, he once again puts the characters and their experiences centre stage. The sets for this production were created by German artist and designer Philipp Fürhofer. His work is characterised by the use of mirror foil, painting elements and lighting effects.

LARGE OPERA CHORUS

The chorus is at the heart of this work. Nearly one hundred singers are on stage representing the peoples of Brabant, Saxony and Thuringia. The threat of war looms large, and the outcome of Elsa's tragic love story and the concomitant power struggle may just determine the fate of the people as a whole.

THE PREMIERE

Wagner did not attend the premiere of *Lohengrin*. An order had been issued for his arrest due to his influential role during the Dresden uprising in 1848, and he had been forced to flee the city and country. His good friend (and later father-in-law) Franz Liszt conducted the premiere in Weimar in 1850 and passed on detailed reports to the composer. When Wagner eventually did attend a performance of *Lohengrin* in 1861, he remarked that he was probably the only remaining German who had not yet seen the opera.

Lorenzo Viotti

VIOTTI'S FIRST WAGNER

Lorenzo Viotti, chief conductor at Dutch National Opera and the Netherlands Philharmonic Orchestra, has been invited several times to conduct a Wagner opera and now – finally – he is. Viotti's long-awaited first Wagner will be in Amsterdam with his own orchestra, where he can fine-tune his interpretation down to the smallest details.

Björn Bürger (Der Heerrufer) in repetitie

THE STORY

King Heinrich comes to Brabant to raise an army in the fight against an enemy approaching his kingdom's eastern frontier. He arrives to find a tense situation. Count Friedrich of Telramund has accused Elsa of Brabant of the murder of her brother Gottfried, the rightful heir to the deceased Duke. Moreover, given the suspicious circumstances, he is claiming power himself. King Heinrich decides the dispute must be settled by a duel. Telramund will have to fight a knight who is willing to defend Elsa. Then a strange being appears borne by a swan, a knight Elsa had already seen in her dreams. He is prepared to fight for Elsa and even to marry her, on one condition: she must never ask his name or where he comes from. Elsa agrees and the unknown knight defeats Telramund.

After this humiliating incident, Telramund and his wife Ortrud plot revenge. Ortrud tries to gain Elsa's confidence and sow doubt about the intentions of her betrothed. On the way to the wedding ceremony, Ortrud and Telramund confront the couple. They accuse the knight publicly of sorcery and Telramund demands that he reveal his

identity. In the end, the knight asks Elsa if she still stands by her promise not to ask him his name. Elsa has begun to have doubts, but ultimately she confirms her trust in him and the marriage is concluded.

When the newly wedded couple are alone, Elsa cannot resist the urge and asks the fatal question after all. At precisely that moment, Telramund bursts in, armed. The knight soon finishes his attacker off. He decides to reveal his identity in front of the king and the people. He announces that he is Lohengrin, a Knight of the Holy Grail and son of Parsifal. After this revelation, all he can do is return to the holy kingdom of his father. As he departs, the swan he arrived on is transformed into a young man: Elsa's brother Gottfried, the new Duke of Brabant. Lohengrin slowly disappears from view and Elsa falls to the ground.

STEUN DE NATIONALE OPERA

De Nationale Opera brengt al decennia bijzondere muziektheatervoorstellingen van het allerhoogste niveau. Met grote gedrevenheid en artistieke durf werken we aan producties waarin we traditie en vernieuwing samensmeden. Dat bezorgt ons al vele jaren nationale en internationale faam.

We zijn artistiek en zakelijk kerngezond enom dat te blijven, hebben we uw steun nodig. Natuurlijk door onze voorstellingen te blijven bezoeken, maar – indien mogelijk – ook door middel van een financiële bijdrage. Met uw steun kunnen wij spraakmakende producties van het allerhoogste niveau blijven maken. Voorstellingen die u verrassen, raken en inspireren!

Meer weten?

Voor meer informatie over de mogelijkheden kunt u contact opnemen met Marthe Seydel via m.seydel@operaballet.nl of kijken op operaballet.nl/steun-ons.

DE NATIONALE OPERA DANKT

SUBSIDIËNTEN

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

**X Gemeente
X Amsterdam**

HOOFDSPONSOR NATIONALE OPERA & BALLET

HOUTHOFF

PARTNER NATIONALE OPERA & BALLET FONDS 21

PARTICULIEREN NATIONALE OPERA & BALLET FONDS

Vrienden en Geefkringleden van De Nationale Opera, Patrons en Young Patrons van Nationale Opera & Ballet en alle donateurs die bijdroegen aan deze productie.

NO&B BUSINESS LOUNGE LEDEN

Houthoff, ING, Loyens & Loeff, De Nederlandsche Bank, SPIE Nederland B.V., Snippe Projecten B.V., Endymion Amsterdam, Rodriguez B.V., McKinsey & Company, Höcker Advocaten, 1nergiek, QA Consulting, Optimix Vermogensbeheer, Quality Services

PARTNER

Matrix Fitness

HOUTHOFF

HOOFDSPONSOR VAN
NATIONALE OPERA & BALLET

WIJ VIJEREN

V
J
F
J
A
A
R
S
A
M
E
N
W
E
R
K
I
N
G

www.houthoff.com

COLOFON

Uitgever

Nationale Opera & Ballet

Directeur De Nationale Opera

Sophie de Lint

Algemeen directeur

Stijn Schoonderwoerd

Directeur Het Nationale Ballet

Ted Brandsen

Directeur Techniek en Productie

Bob Brandsen

Directeur Financiën

Miek de Ruijter

Raad van Toezicht

Louise Fresco (voorzitter), Else Bos, Rochdi Darrazi, Bernard Focroulle, Sadik Harchaoui, Robert Swaak, Tjark Tjin-A-Tsoi, Paul Waarts

Samenstelling en redactie

Niels Nuijten, Laura Roling

Tekstredactie

Luc Joosten, Laura Roling en Jasmijn van Wijnen

Grafisch ontwerp

Lesley Moore

Opmaak

Mark Drillich, Bibi de Bruijn

Productie

Saskia van Dongen

Druk

Tuijtel

Fotografie en beeld

Campagnebeeld: Marta Syrko

Repetitiefotografie: Milagro Elstak

Foto's *Wiederkehr* van Philipp Fürhofer: H. Moser, Berlin

Muziekrechten

Lohengrin

Romantische Oper in 3 Aufzügen

uitgegeven door © Breitkopf & Härtel, Wiesbaden,

geleverd door Albersen Verhuur B.V., 's-Gravenhage

Teksten

In het kort

Nederlands: Niels Nuijten

English translation: Clare Wilkinson

Het verhaal

Nederlands: Niels Nuijten

English translation: Clare Wilkinson

Tijdslijn

Maxim Paulissen, originele bijdrage

Interview Christof Loy

Niels Nuijten, originele bijdrage

Interview Philipp Fürhofer

Niels Nuijten, originele bijdrage

'Wagners laatste romantische opera'

Egon Voss (*Richard Wagner*, C.H. Beck Wissen: 2012, p.66-67)

Vertaling: Laura Roling

'Blauwzilveren schoonheid'

Sven Friedrich (*Richard Wagners Opern*, C.H. Beck Wissen: 2012, p. 38-41)

Vertaling: Laura Roling

Richard Wagner over Lohengrin

uit: *Geschriften over eigen werk*, vertaald door Philip Westbroek (Uitgeverij IJzer, 2015)

Lohengrin als uiting van Wagners wereldbeeld

Dietmar Holland (in: *Lohengrin. Texte, Materialien, Kommentare*. Rororo Opernbuch: 1989, p. 286-289)

Biografieën

Laura Roling

Rechthebbenden die menen aan deze uitgave aanspraken te kunnen ontlenen, wordt verzocht contact op te nemen met de uitgever. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

CIP-gegevens Koninklijke Bibliotheek, Den Haag
CIP data Koninklijke Bibliotheek, The Hague
Lohengrin, Richard Wagner [samenstelling Niels Nuijten en Laura Roling]. Amsterdam, De Nationale Opera. ISBN|EAN: 978-90-5082-342-5
Trefw.: Lohengrin (opera) | Richard Wagner | Christof Loy | Lorenzo Viotti

Operavision

Nationale Opera & Ballet werkt samen met OperaVision, een gratis streamingplatform voor opera, gesteund door het Creative Europe-programma van de EU. OperaVision is de plek om online het gevarieerde en diverse landschap van muziektheater te zien. Meer informatie: operavision.eu

BINNENKORT BIJ HET NATIONALE BALLET:

RAYMONDA

—
Ultieme balletklassieker
tijdens de feestdagen

9 december 2023 t/m 1 januari 2024

BINNENKORT BIJ DE NATIONALE OPERA:

Georg Friedrich Händel

AGRIPPINA

—
In de greep van een
machtsbeluste keizerin

13 t/m 28 januari 2024

